

R E C E N Z E – R E V I E W S

Antonín V. (2006): Encyklopedie hub a lišejníků. – Nakl. Libri a Academia, Praha. [472 p., ISBN 80-7277-164-7 (Libri), 80-200-1476-4 (Academia)]

Náklad ani cena neuvedeny (kniha stojí 425,- Kč), recenzovaný výtisk je uložen v knihovně Botanického ústavu AV ČR, v.v.i., Průhonice

Počty vydávaných encyklopedií rostou jak houby po dešti a bylo by divné, kdyby encyklopedie hub byly výjimkou. Ovšem na rozdíl od výpravných publikací, v nichž je kladen důraz (často až příliš) na vizuální stránku, v tomto případě je ilustrací opravdu poskrovnu. Barevné fotografie jsou pouze na 8 tabulích (celkem 63 – i když na obálce knihy se uvádí počet 96!), černobílé pérovky nebo fotografie (celkového habitu nebo mikroznaček hub, lišejníky prakticky nejsou ilustrovány) provázejí text (v průměru ca 1 na stránku). Tento nepoměr textu a obrazové dokumentace je značný, neboť kniha zahrnuje více než 7100 (!) hesel. Tak vysoký počet hesel činí publikaci dosti výjimečnou. Zahrnuje nejen to, co si většina lidí (zejména konzumentů) pod pojmem houby představuje (tzv. makromycety), ale i houby mikroskopické, hlenky a lišejníky. Kromě hesel představujících jednotlivé organismy jsou zahrnuta i samostatná hesla pro rody (vzácně je uveden pouze rod bez uvedení zástupce) a čeledi. Účel publikace, která spíše než encyklopedií je slovníkem (jako lexikon je v textu i obsahu označována!), není v úvodu nastíněn a sám jsem si tuto otázku kladl. Pro tzv. laickou veřejnost, tedy zájemce o přírodu, je encyklopedie organismů, kde drtivá většina není představena ilustrací, obtížně použitelná (možná jedině v případě, že jsou obklopeni vlastní příruční knihovnou). Šíře zahrnutých hesel může být pro publikaci přítěží, a to i z několika důvodů. Je jednou z prvních publikací integrující zcela lišejníky – tedy lichenizované houby – do hub. Termín lichenizované houby ovšem kupodivu nikde v knize použit není, přestože je užit moderní systém, který již lišejníky neodděluje jako samostatnou skupinu. V praxi však toto fylogenetické hledisko má stále malý dopad. Veřejnost si lišejníky spojuje spíše s mechy, odborníci (i když propojení je stále větší) se dělí na mykology a lichenology. Proto zájemci o přírodu, pokud se chtějí dozvědět více o lišejnících, sáhnou spíše buď po samostatné obrazové publikaci nebo po některé z encyklopedických knih zahrnující lišejníky, mechorosty a příp. kaprad'orosty. Odborníci mají své zdroje informací, většinou cizojazyčné.

Zajímavé a vpravdě kuriózní je, že u jednotlivých organismů není výslovně uvedeno, zda jde o hlenku nebo lišejník; nepřímo se lze dopídit pouze přes rodové heslo, kde je uvedeno systematické zařazení do vyšších jednotek (uvedených ovšem pouze českými jmény – nicméně třeba čeleď *Haematommataceae* je uvedena pouze latinským jménem, přestože rod *Haematomma* je uveden pod českým jménem!). Lichenizace je výslovně zmíněna pouze u rodu kalichovka, nikoli však u uvedených druhů (zástupců tzv. basidiolišejníků). Počet zahrnutých lišejníků není v knize uveden, ale jistě bude dosti vysoký (jenom zástupců r. *Arthonia* je 20, *Micarea* 26!). Encyklopedie zahrnuje druhy České republiky, nicméně u lišejníků chybí alespoň hrubý údaj týkající se výskytu (např. druh hojný nebo vzácný). Kritéria výběru zahrnutých druhů ale nejsou v knize objasněna a neuspěl jsem ani při pokusu je nějak vysledovat. Nejde ani o nápadnost (zahrnuty jsou i mikrolišejníky) ani četnost výskytu (chybí např. *Chrysothrix chlorina*, *Parmelia fuliginosa*) či kompletnost z hlediska rodů (chybí třeba r. *Sticta* a *Thamnolia*). Jako jediný pramen pro lišejníky je uvedena známá Wirthova dvoudílná kniha; kupodivu nebyl použit ani Katalog lišejníků České republiky, přestože encyklopedie kopíruje chybu ve jménu z katalogu – viz *Fellhanera bouteillei* (tato chyba se promítá i do českého jména). Nicméně jako zdroj českých jmen německá publikace jistě neposloužila (nepochybně bylo použito publikací několik...). Řazení je abecední podle českých jmen (přehození je u džbánovka a džbánkavka) – proto u drtivé většiny organismů jsou uvedena česká jména. Pro ty, kteří se trochu vyznají v oboru, to je dost nešikovné. V lichenologii se používá pouze malá část českých jmen a ani lichenologové většinu českých jmen

neznají – proto nejdříve asi každý zalistuje v rejstříku latinských jmen. Zde je nezvyklé řazení latinských jmen podle české abecedy (Ch nikoli pod C ale jako samostatné písmeno).

Právě v použití českých jmen se mi zdá kniha nejvíce problematická. Historie, stav a užívání národního jmenosloví jsou u bezcévných rostlin rozdílné u jednotlivých skupin. V mykologii u basidiomycetů je podíl organismů, u nichž bylo vytvořeno české jméno, největší a podobně je tomu i u mechorostů. Praktické používání a didaktický význam je největší u basidiomycetů, zatímco u mechorostů se používá pouze pro nejčastější zástupce. Naproti tomu algologové nikdy potřebu národních jmen neměli a vystačí si pouze s několika didakticky významnými zástupci. V lichenologii historie českých jmen sahá až prakticky ke kořenům oboru (J. S. Presl, P. M. Opiz). Protože národní nomenklatura narozdíl od vědecké není nijak kodifikována a vzhledem k tomu, že lichenologie postrádá souborné dílo typu květeny (resp. vytvořená díla, např. klíč Černohorský a kol. 1956, použila pouze jména vědecká), vznikala česká jména živelně podle potřeby v průběhu více než 150 let. Došlo tak k situaci, že nezřídka některé druhy či rody mají jmen několik, zatímco většina zástupců české jméno neměla; ovšem české jméno mají i druhy, které u nás nerostou – kromě třeba tatranských druhů např. *Siphula ceratites* (troubounek rohatý) nebo i přímořské druhy r. *Rocella* (skalačka). Na vytváření národních jmen existují různé názory, můj názor však je, že jediným kritériem je praxe: česká jména by měli mít ti zástupci, kteří jsou častí, nápadní nebo nějak významní, u kterých se potřeba českého jména objeví. Rozdíl mezi vědeckým a národním jmenoslovím je ovšem ještě v jiné rovině: pro botanická vědecká jména existují přísná pravidla a o tzv. správnosti jména nerozhoduje slovní význam, ale datum a podmínky zveřejnění – proto správné může být druhové jméno *niger* (černý) i v případě, že organismus je bílý. Národní jména však nejsou svázána žádnými pravidly, zato by však měla vyjadřovat charakteristiku organismu (vzhled, ekologii, výskyt apod.), a tak mechanický překlad latinského jména není vždy nejvhodnější cestou (např. misničky: mnohosměrná, okružčitá, přepodobná, spuštěná, vetkaná). Národní nomenklatura proto nemusí být vázána na vědeckou a také by měla být stálejší (není důvod ke změně českého jména v případě změny jména vědeckého). Respektovat by se ovšem měla historie národního jmenosloví – a to nejen z důvodů nezvyšování zmatku, ale i třeba z důvodů kulturních a uchování národního bohatství, jímž nepochybně jazyk je. A právě v tom je význam encyklopedie sporný. V mnoha případech (alespoň u lišejníků) nerespektuje již existující (a přiléhavá!) jména a nově vytváří další, např. cyfélium latovité (*Cyphelium tigillare*), dutohlávka ztloustlá (*Cladonia incrassata*), puklérka březová (*Cetraria sepincola*), p. plevnatá (*C. ericetorum*), pupkovka hrbolkatá (*Lasallia pustulata*), rožďovka pylová (*Ramalina pollinaria*). V některých případech nově vytvořené druhové jméno si zachovává stejný význam a změna spočívá ve výběru nového synonyma, např. borová místo sosnová (*Dimerella*), kmenová místo stromová (*Gyalecta*), krvavějící místo krvavá (*Mycoblastus*), moučnatá místo pomoučená (*Hypogymnia*), moukovitá místo moučnatá (*Imshaugia*), odstálý místo odstávavý (*Physcia*), splývavá místo splývající (*Lecidea*), šedavá místo šedivá (*Diploicia*), obetkaná místo vroubená (*Peltigera*), severská místo severní (*Umbilicaria*) apod. – o to více je však změna nepochopitelná. Naopak ovšem někdy drobná změna význam zcela mění, např. knoflíkovitá místo koflíkovitá (*cupularis*). Nově vytvořeno je ovšem i v případě, že autor o existujícím jméně věděl, neboť je uvádí jako druhé (viz např. *Lecanora argentata*, *Lobaria amplissima*, *L. scrobiculata*, *Xanthoria elegans*). Není přece možné vymýšlet nová jména jenom proto, že se mi stávající nelíbí! Vytváření velmi podobných jmen pro různé druhy (např. bradavnice rozpraskaná vs. b. rozpukaná, dutohlávka rohatá vs. d. rohovitá, misnička korová vs. m. korovitá, šálečka zrnitá vs. š. zrnkatá) vnáší jenom zmatek; dokonce shodné jméno (skvrnovka = *Spilonema* vs. *Pseudopeziza*, terčovník = *Agonimia* vs. *Physcia* s.l.) bylo použito pro nepříbuzné organismy a několikrát bylo použito i již zadané druhové jméno (např. misnička korová = *Lecanora pulicaris* vs. *L. chlarotera*). Nevhodná jsou i druhová jména s určitým citovým zabarvením, které je spojeno se světem živočichů (a lidí), zatímco v případě lišejníků nemají opodstatnění (misnička neostýchavá, m. zákeřná apod.). Vytváření českých jmen není jednoduché, počestění rodových latinských jmen je sice velmi snadné, ale mělo by se používat uměřeně – a je otázka, zda lze ještě mluvit o národním jmenosloví (např. ceratoforum, ceratocystis, enchnoa, tielaviopsis). Převedení použitého jména vlastního u rodu do češtiny působí nepěkně a poněkud neuctivě, např. cejpovka či šmardka (připomíná mi to

familární „Bohdalku“), vrchol představuje šererie (podle lichenologa Schaerera). Citlivě by se ovšem mělo tvořit i jméno druhové. To díky použití adjektiva obecného významu je možné přeložit, ovšem nemělo by být zavádějící, např. buelie nadzemní, lišejka mnohokvětá, pevnokmínek kloboukatý, misnička polní, m. zoubkatá (*Lecanora crenulata*), šálečka ponořená (*Carbonea vorticosa*), terčovník ojíněný (*Physcia caesia*). Nemělo by ale být ani tautonymní (nenápadka nenápadná) či naopak rozporující (drobnovýtruska velkovýtrusá) a ani nemusí znít obrozenecky (hvězdovřeckatý, tisíciplodý, zeměmilná, černobázá, soronosná) nebo by dokonce nemělo být chybné (např. šálečka Berengova – správně Berengerova). Důležitá je i znalost věci – např. epiteton *chalazanum* není odvozeno od místního jména (a tedy není chalazská), *Amandinea punctata* není tečkovaná (jako třeba třezalka), ale tečkovitá, jak věděl a správně pojmenoval Opiz již před více než 150 lety (a také vytvořil i rodové jméno zplaskalice) nebo podobně zavádějící je misnička nádorovitá pro *Lecanora intumescens*, zatímco existující Malochovo jméno misnička nadmutá vyjadřuje charakteristický znak (jakoby nafouklý okraj plodnice). To je velká škoda, neboť vzhledem k výše popsané historii a charakteru i šíři záběru je tato nově vyšlá kniha do určité míry normotvorná – a tedy posunuje do zapomnění jména vytvořená třeba Opizem a dalšími. Kromě toho, že takový přístup vnáší další zmatek do českého jmenosloví, tak je především velmi necitlivý!

Jinak je kniha pečlivě připravena a tiskových chyb je málo, vyskytují se však i ve jménech, zejména lišejníků (např. *Cladonia caespiticia*, *Lecanora conizaeoides*, *Parmelia mougeotii*, *Pycnothelia papillaria*, *Strigula sychnogonoides*). Svým objemem a šíří je encyklopedie nepochybně úctyhodné dílo – je však otázka, zda energie vložená do jejího vzniku byla úměrná a bude zúročena v podobě širokého používání knihy.

J. Liška